

Arendt, Hannah: Az emberi jogok keltette bonyodalmak. In Uő: A totalitarizmus gyökerei. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992, 349–374.

II. Az emberi jogok keltette bonyodalmak

Az emberi jogokról szóló Nyilatkozat a tizennyolcadik század végén fordulópont az emberiség történetében. Nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint hogy ettől fogva a jog forrása egyes-egyedül az Ember, nem Isten parancsolatai vagy a történelmi szokásjog. A Nyilatkozat jelezte: függetlenül azoktól a privilégiumoktól, amelyekkel a történelem felruházott bizonyos társadalmi rétegeket vagy nemzeteket, az ember felszabadult mindenfajta gyámkodástól és nagykorúvá lett.

S volt a Nyilatkozatnak még egy következménye, amely nem tudatosult igazán megalkotóiban. Az emberi jogok kikiáltásának volt olyan rendeltetése is, hogy nagyon is szükséges oltalmat kínáljanak ebben az új korszakban, amikor az egyén biztonságát nem szavatolta az a társadalmi helyzet, amelybe beleszületett, és nem lehetett abban sem biztos, hogy Isten színe előtt egyenlő a másik kereszténnyel. Más szóval, ebben az új, szekularizált, felszabadult világban az emberek nem tudhatták biztosan magukénak azokat a társadalmi és emberi jogokat, amelyek eladdig kívül estek a politikai rendszer keretein, és nem kormányok és alkotmányok garantálták őket, hanem bizonyos társadalmi, szellemi vagy vallásos erők. Így aztán a tizenkilencedik század folyamán általánossá vált az a vélemény, hogy az emberi jogokra kell hivatkozni az egyénnek, valahányszor védelemre szorul az állam újfajta szuverenitásával vagy a társadalom újfajta önkényével szemben.

Mivel a Nyilatkozat szerint az emberi jogok „elidegeníthetetlenek”, nem vezethetők vissza és nem származtathatók le másfajta jogokból vagy törvényekből, bevezetésükhöz nem volt szükség semmiféle autoritásra, forrásuk és céljuk egyaránt maga az Ember volt. Mi több, úgy tetszett, nincs szükség semmiféle törvényre e jogok védelmére, mert elvben minden további törvénye jogok elismerésére épül. Egyedül az ember látszott szuverénnek törvény dolgában, ahogy egyedül a népet kiáltották ki szuverénnek önnön kormányzásában. A nép szuverenitását (amely különbözött a fejedelemségtől) nem Isten kegyelméből, hanem az Ember nevében nyilvánították ki, tehát a legtermészetesebbnek látszott, hogy az ember „elidegeníthetetlen” jogai érvényre jutnak és a nép szuverén önkormányzáshoz való jogának elidegeníthetetlen részévé válnak.

Más szóval, alighogy az ember színre lépett tökéletesen felszabadult, tökéletesen különálló lényként, ki méltóságát magában hordja és nem szorul a tekintetben semmiféle szélesebb, őt felölelő rendre, máris eltűnt és átváltozott a nép egy tagjává. Az elidegeníthetetlen emberi jogok kinyilatkoztatása ugyanis kezdettől belső önellentmondással jár, mert egy „absztrakt”, nem létező emberrel számol: hiszen még a primitív népek is valamiféle társadalomban élnek. Ha olyik törzsi vagy más „elmaradott” közösség nem örvendett emberi jogoknak, az nyilván azért történhetett meg, mert még nem jutott el a civilizáció megfelelő fokára, a népi-nemzeti szuverenitás fokára, hanem idegen vagy törzsbéli zsarnokok nyomták el. Az emberi jogok egész kérdésköre ilyenformán villámgyorsan és kibogozhatatlanul összefonódott a nemzeti felszabadulás kérdésével: úgy tetszett, más nem biztosíthatja e jogokat, mint a felszabadult nép szuverenitása, természetesen a kérdéses népé. S mivel a francia forradalom óta az emberiséget nemzetek családjának tekintették, fokról fokra nyilvánvalóvá vált, hogy az ember igazi megjelenési formája nem az egyén, hanem a nép.

Hogy miféle súlyos következményekkel jár az emberi jogok azonosítása a népfelségjogokkal a nemzetállamok európai rendszerén belül, arra csak akkor derült fény, amikor hirtelen egyre nagyobb számban tűntek fel a színen olyan emberek és népek, melyek legelemibb jogait éppoly kevésbé biztosította a nemzetállam rendes működése itt, Európa közepén, mintha Afrika közepén találták volna magukat. Végére addig is azért hitték „elidegeníthetetlennek” az emberi jogokat, mert a feltételezések szerint nem függtek az adott kormánytól; most azonban kiderült, mihelyt az embereknek nincs saját kormányuk és így jogaik a minimumra redukálódnak, nincs hatalom, amely ezeket megvédené, sem olyan intézmény, amely hajlandó volna biztosítani őket.

[...]

Hontalanoknak és kisebbségeknek egyaránt az volt a meggyőződésük, hogy nemzeti jogaik elvesztése egyet jelent emberi jogaik elvesztésével, hogy az előbbinek szükségszerű következménye az utóbbi. Minél inkább megfosztották őket mindenfajta jogtól, annál elszántabban törekedtek rá, hogy egy nemzeti közösségbe integrálódhassanak. [...]

[...]

Hogy a felelős személyeknek nem sikerült az emberi jogok új törvényének meghirdetésével orvosolni annak az egyre növekvő embercsoportnak a baját, mely törvényen kívül kényszerült élni, az igazán nem a jóakarát hiányán múlt. Az emberi jogok, ahogyan azokat a francia és az amerikai forradalom kinyilatkoztatta a civilizált társadalmak egyedül lehetséges alapjaként, ezelőtt sem játszottak soha tényleges politikai szerepet. A tizenkilencedik század folyamán csak elvétve és felületesen hivatkoztak ezekre a jogokra azért, hogy megvédjék az egyént az állam növekvő hatalmával szemben, és hogy enyhítsék az ipari forradalom okozta társadalmi létbizonytalanságot. Ekkor új értelmet nyert az emberi jogok fogalma: a jogfosztottak védelmezőinek állandó jelszava lett, afféle törvénytörő, kivételes jog azoknak, akik jobb híján rászorultak.

Nyilvánvaló, hogy miért bánt mostohagyermekként a tizenkilencedik századi politikai gondolkodás az emberi jogok fogalomkörével, és miért nem akadt a huszadik században olyan liberális vagy radikális párt, amely időszerűnek érezte volna, hogy azokat programjába felvegye, még akkor sem, amikor nagy szükség lett volna az emberi jogok érvényesítésére: a polgárjogok – azaz az állampolgároknak országonként változó jogai – elvben az örök emberi jogokat testesítették meg és mondták ki valóságos törvények alakjában, és ezek az örök jogok elvben függetlenek számítottak ilyen vagy olyan állampolgárságtól, illetve nemzetiségtől. Minden emberi lény polgára volt valamiféle politikai közösségnek; ha országuk törvényei nem tettek eleget az emberi jogok támasztotta követelményeknek, elvben az ő dolguk lett volna azokat megváltoztatni, demokratikus országokban törvényhozás útján, önkényuralmokban forradalommal.

Az elidegeníthetetlennek tekintett emberi jogok alkalmazhatatlannak bizonyultak, még olyan országokban is, melyeknek alkotmánya rájuk épült, valahányszor színre léptek olyan emberek, akik már nem voltak állampolgárai semmiféle szuverén államnak. Ez a tény önmagában is elég zavarba ejtő volt, s vegyük még hozzá, mekkora zűrzavart támasztottak a meg-megújuló kísérletek arra, hogy előállítsák az emberi jogok új törvénytárát, hiszen azt bizonyították be, hogy senki sem képes tisztán definiálni, mi is az általános emberi jogok valóságos, az állampolgári jogtól elkülöníthető értelme. Ámbár abban mindenki egyetérteni látszott, hogy a hontalanokat sújtó csapás lényege éppen az, hogy elveszítették emberi jogaikat, azt szemmel láthatóan senki sem tudta, voltaképpen miféle jogaikat veszítették is el, amikor emberi jogaikat elvesztették.

Az első veszteség, amelyet a jogfosztottak elszenvedtek, otthonuk elvesztése volt, és ez egyet jelentett annak az egész társadalmi összefüggésrendszernek az elvesztésével, amelybe beleszülettek, és amelyen belül kivívták saját külön helyüket a nap alatt. Erre a csapásra igazán

sok példa volt már a történelemben: egyének vagy egész népcsoportok kényszerű kivándorlása politikai vagy gazdasági okokból emberemlékezet óta mindennapos eseménynek számított. Amire korábban nem volt példa, az nem az otthon elvesztése, hanem az volt, hogy lehetetlen volt helyette új otthonra találni. Hirtelen nem volt olyan hely e földön, ahol az emigránsok letelepedhettek volna kegyetlen megszorítások nélkül, nem volt olyan ország, amelynek népével egybeolvadhattak volna, sem terület, ahol saját új közösségüket felépíthették volna. Ennek ráadásul a legcsekélyebb köze sem volt a valóságos túlnépesedéshez; a probléma nem az élettér hiányából fakadt, hanem a megfelelő politikai szervezet hiányából. Senki sem vette észre, hogy az emberiség, amelyet oly régóta nemzetek családjának tekintettek, eljutott fejlődésének egy olyan fokára, amelyen bárkit, akit eme szorosán szervezett, zárt közösségek egyike kivetett magából, azt kivetette a nemzetek családjára is.⁴⁸

A második veszteség, amelyet a jogfosztottnak el kellett szenvedniük, kormányuk védelmének elvesztése volt, és ez nemcsak azzal járt, hogy saját hazájukban fosztódtak meg törvényes státusuktól, hanem minden más országban is. A kölcsönös szerződések, nemzetközi egyezmények úgy behálózták a földet, hogy révükön bármely ország állampolgára magával vihette törvényes státusát, akárhová utazott is (úgyhogy például egy német állampolgár a náci uralom idején külföldön sem köthetett vegyes házasságot a nürnbergi törvények miatt). De aki kívül rekedt e hálón, az mindenestül kívül rekedt a törvényesség keretein is (az utolsó háború alatt például a hontalanok mindig rosszabb helyzetben voltak, mint azok az idegenek, akik ellenséges országokból jöttek: ez utóbbiak még mindig élvezték közvetve saját kormányuk oltalmát, hála különféle nemzetközi egyezményeknek).

Önmagában a kormány oltalmának elvesztése sem példátlanabb eset, mint az otthon elvesztése. Civilizált országok menedékjogot kínáltak azoknak, akiket kormányuk üldözött, és ámbár ezt a gyakorlatot soha nem iktatták hivatalosan törvénybe, elég jól működött a tizenkilencedik században, sőt még a mi századunkban is. A baj akkor kezdődött, amikor a menekültek új kategóriáinak száma annyira megnőtt, hogy ügyüket nem lehetett többet egy kivételes esetekre elgondolt, nem hivatalos eljárással kezelni. Mi több, nagyobb részük nem is tarthatott igényt a menedékjogra, mely kimondatlanul is olyan politikai vagy vallási meggyőződést feltételez, melyet nem tilt a befogadó ország törvénykezése. Az újfajta menekülteket nem azért üzték el, amit tettek vagy gondoltak, hanem azért, mert azok voltak, akik voltak és maradtak – mert nemkívánatos fajba találtak beleszületni, vagy nemkívánatos osztályba, vagy nem megfelelő kormány mellé álltak (mint például a Spanyol Köztársaság hadseregének tagjai).⁴⁹

Minél inkább nőtt a jogfosztottak száma, annál nagyobb lett a kísértés arra, hogy inkább az üldözöttek státusára irányuljon a figyelem, mint az őket üldöző kormányok tetteire. És a leginkább szembeszökő tény az volt, hogy noha ezeket az embereket imilyen-amolyan politikai ürüggyel üzték el, már nem voltak üldözőik szemében veszedelmesek vagy gyalázatos tettek elkövetői, mint eddig a történelem folyamán: nem tekintették őket aktív ellenségnek, és ezt nem is igen állították róluk (az a néhány ezer szovjet állampolgár, aki a második világháború után önként hagyta el a Szovjetuniót és lelt menedéket demokratikus országokban, többet ártott a Szovjetunió hírnevének, mint a húszas évek sok millió menekültje, akik nem megfelelő osztály tagjai voltak), hanem egyszerűen csak emberi lények voltak és ilyen színben tűntek is fel, és éppen ártatlanságuk volt a legsúlyosabb átok rajtuk – minden tekintetben, elsősorban éppen az őket üldöző kormányok szemében. Ártatlanságuk – a szónak abban az értelmében, hogy semmiféle felelősség nem terhelte őket – volt jogfosztottságuk legfőbb jegye, amiképpen az volt a pecsét politikai státusuk elvesztésén is.

[...]

Ez a helyzet mutatja, mennyi buktatót rejt magában az emberi jogok fogalma. Egyre megy, hogyan határozták meg eredetileg ezeket a jogokat (az amerikai formula szerint mint az élethez, szabadsághoz és a boldogulás kereséséhez való jogot, a francia formula szerint mint a törvény előtti egyenlőséget, a szabadságot, a tulajdonjog védelmét és a nemzet szuverenitását); az is egyre megy, hogyan kíséreltek meg világosabbá tenni olyan homályos megfogalmazást, mint a boldogság keresése, vagy a tulajdonhoz való feltétlen jog idejétmúlt formuláját; azoknak a tényleges helyzete, akiket a huszadik század kiűzött a jog sáncaiból, bizonyítja, hogy mindezek állampolgári jogok, melyek elvesztése nem vonja szükségképpen maga után a teljes jogfosztottság állapotát. Háborúban a katona megfosztatik az élethez való jogától, a bűnöző elzárásakor a szabadsághoz való jogától, szükségállapot esetén minden polgár a boldogsághoz való jogától, mégsem jutna soha senkinek az eszébe ezekben az esetekben arról beszélni, hogy csorba esett az emberi jogokon. Másrészt az alapvető törvénytelen állapotában is garantálhatja az állam polgárainak ezeket a jogokat (még ha nemigen élvezhetik is őket).

A jogfosztottnak nem az a csapás, hogy megfosztják őket az élethez való joguktól, szabadságuktól, a boldogságra törekvés lehetőségétől vagy a törvény előtti egyenlőségtől és a vélemény szabadságtól – hiszen ezeket a formulákat egytől egyig egy adott közösségen belül felmerülő problémák megoldására szánták –, hanem az, hogy nem tartoznak semmiféle közösséghez. Nem attól szenvednek, hogy nincs biztosítva a törvény előtti egyenlőségük, hanem attól, hogy semmiféle törvény nem érvényes rájuk; nem attól, hogy elnyomják őket, hanem attól, hogy még csak elnyomni sem akarja őket senki. Életük csak egy meglehetősen hosszú folyamat végső stádiumában kerül veszélybe; csak amikor végképp „feleslegessé” válnak, amikor senki sem „tart már igényt” rájuk, akkor kerülnek életveszélybe. Még a náciok is úgy kezdtek hozzá a zsidók kiirtásához, hogy előbb megfosztották őket törvényes (másodrendű állampolgári) státusuktól, és elszakították őket az eleven világtól úgy, hogy gettókba vagy koncentrációs táborokba zárták őket; és mielőtt beindították volna a gázkamrákat, óvatosan kipuhították, nem inog-e alattuk a talaj, és nagy meglepedésükre azt tapasztalhatták, hogy egyetlen ország sem tart igényt ezekre az emberekre. És ez itt a lényeg: előbb előállították a teljes jogfosztottság állapotát, csak azután vitatták el áldozataik jogát az élethez.

Ugyanez érvényes, mégpedig szatírába illő mértékben, a szabadsághoz való jogra, melyet olykor az emberi jogok leglényegével azonosítanak. Nem is kérdéses, hogy a törvény sáncain kívül rekedtek olykor szabadabban mozoghatnak, mint a bebörtönzött bűnöző, vagy szabadabban nyilváníthatják ki véleményüket egy demokratikus állam internálótáborában, mint bármely közönséges zsarnok uralma alatt, a totalitárius országokról már nem is beszélve." De sem testi biztonságuk – hisz vagy az állam eteti őket, vagy valami magán jótékonyági intézmény –, sem a vélemény nyilvánítás szabadsága nem változtat jótányit sem alapvető állapotukon, a jogfosztottságon. Könyörületnek és nem a törvény hatalmának köszönhetik, hogy élnek, mert nincs olyan törvény, amely arra kényszerítené a befogadó nemzetet, hogy táplálja őket; mozgásszabadságuk – ha van egyáltalán – nem jogosítja fel őket az ott-tartózkodásra, ami pedig természetesen kijár a bebörtönzött bűnözőnek is; és vélemény nyilvánítási szabadságuk a bolond szabadsága, hisz úgysem számít, amit ők gondolnak.

És ezek a dolgok perdöntőek. A teljes jogfosztottság mindenekelőtt és mindenekfelett abban nyilatkozik meg, hogy nincs olyan pontja a földnek, ahol az érintettek véleményének bármi súlya volna és cselekedetükkel bármit is elérnének. Nem szabadság és igazságosság – ezek az állampolgári jogok –, hanem valami sokkal alapvetőbb megy veszendőbe, amikor már nem magától értetődő, hogy valaki annak a közösségnek a tagja, amelybe beleszületett, és nem is az ő választásától függ, hogy ne oda tartozzék, vagy amikor valaki egyszerre olyan helyzetben találja magát, hogy az, ahogyan a többiek bánnak vele, nem attól függ, amit tesz vagy nem tesz. És ez az

emberi jogaitól megfosztottak helyzetének lényege, ez a végletes nyomorúság, ez és nem más. Nem a szabadsághoz, hanem a cselekvéshez való joguktól fosztották meg őket, nem attól a joguktól, hogy azt gondoljanak, amit csak tetszik, hanem a véleménynyilvánítás jogától. Véletlenszerűen éri őket áldás vagy átok, olykor privilégiumok, a legtöbbször igazságtalanságok, de sorsuk a legkevésbé sem függ attól, amit tesznek, tettek vagy tehetnek.

Hogy létezik egy jog ahhoz, hogy jogaink legyenek (ami egyet jelent azzal, hogy az egyén egy olyan társadalmi szervezetben él, ahol kit-kit tettei és véleményei alapján ítélnék meg), jog ahhoz, hogy az ember valamiféle szervezett közösséghez tartozzék, arra csak akkor figyeltünk fel, amikor milliószám tűntek fel emberek, akik e jogukat elvesztették, és az adott világpolitikai helyzetben vissza sem nyerhették. És az igazi baj az volt, hogy ez a szerencsétlenség nem a civilizáció hiányának, elmaradottságnak vagy pusztán a zsarnokságnak a következménye volt, hanem éppen ellenkezőleg, azért nem lehetett orvosolni, mert nem maradt a földön egyetlen „civilizálatlan” hely sem, mert akár tetszik, akár nem, immár csakugyan mind egy világban élünk. Csak azóta jelent egyet az otthon és a politikai státus elvesztése a katasztrófával, mióta az emberiség szervezettsége teljessé vált.

[...] Az emberek egyre növekvő számát sújtó szerencsétlenség tehát nem abban rejlett, hogy bizonyos jogaitól megfosztattak, hanem abban, hogy megfosztattak attól a közösségtől, mely hajlandó és képes lett volna bármiféle jogokat garantálni. Azt látjuk tehát, hogy az ember elvesztheti minden úgynevezett emberi jogát, és mégsem megy szükségképpen veszendőbe legfontosabb emberi tulajdonsága: emberi méltósága. Egyedül a polisz elvesztése az, ami kizárja az emberiségből.

Az a jog, amely a polisz elvesztésével függ össze, és amelyről soha említés sem történt az emberi jogok között, nem fejezhető ki a tizennyolcadik század fogalmi kategóriáival, mert ezek feltételezik, hogy az emberi jogok közvetlenül az ember „természetéből” fakadnak – és hogy ezt a természetet a természeti törvény képében jelenítik-e meg, vagy az Isten hasonlatosságára alkotott lény képében, hogy „természetes” jogokról beszélnek-e vagy isteni parancsolatról, az vajmi csekély különbség. A döntő tényező itt az, hogy ezeknek a jogoknak és annak a méltóságnak, amellyel az embert felruházzák, akkor is érvényesnek és valóságosnak kell lenniük, ha a földön csupán egyetlen emberi lény létezne; nem függenek az emberek sokaságától, akkor is érvényesülniük kell, ha az emberi lényt katasztrófa a közösség.

Amikor először hirdették meg az emberi jogokat, függetlennek tekintették őket a történelemtől és azoktól a privilégiumoktól, amelyekkel a történelem bizonyos társadalmi rétegeket felruházott. Ezen az újfajta függetlenségen nyugodott az ember újonnan felfedezett méltósága. És ez az új méltóság kezdettől kétértelmű volt. A történelmi jogok helyére a természetes jogok léptek, a történelem szerepét a „természet” vette át; hallgatólagosan feltételezték, hogy a természet kevésbé idegen az ember lényegétől, mint a történelem. [...]

A huszadik század embere éppannyira függetlenné vált a természettől, amennyire a tizennyolcadik századé a történelemtől. Történelem és természet egyaránt idegenné vált számunkra, és pedig a szónak abban az értelmében, hogy egyik kategória fogalmaival sem közelíthetjük meg az ember lényegét. Másfelől az emberiség léte, mely a tizennyolcadik század számára, Kant terminológiájával szólva, csupán irányadó eszme volt, mára kikerülhetetlen tényévé vált. Ez az új helyzet, amelyben ténylegesen az „emberiség” vette át azt a szerepet, amelyet korábban a természetnek vagy a történelemnek tulajdonítottak, ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy az ember jogát jogai birtoklására, más szóval minden ember jogát arra, hogy az emberiséghez tartozzék, magának az emberiségnek kellene garantálnia. És egyáltalán nem biztos, hogy ez megvalósítható. Mert a lehető legjobb szándéktól vezérelt, arra irányuló emberi erőfeszítés ellenére, hogy a nemzetközi szervezetektől kicsikarják az emberi jogok új

nyilatkozatát, meg kell értenünk, hogy ez az eszme meghaladja a nemzetközi jog mai szféráját, mely még mindig szuverén államok közötti megegyezések és szerződések formájában működik, és nemzetek felett álló jogi szféra egyelőre nem létezik. Mi több, ezt a dilemmát semmiképpen sem oldaná meg egy „világkormány” létrehozása. Noha egy ilyen kormány létrejötte a lehetőségek birodalmába tartozik, az ember méltán él a gyanúperrel, hogy a valóságban nagyon is másmilyen lenne, mint amilyennek idealista felfogású szervezetek ma elképzelik. Az emberi jogok ellen elkövetett bűnök, amelyek a totalitárius rendszerek sajátosságaivá váltak, könnyen igazolhatók azzal az ürüggyel, hogy csak az jogos, ami az egész és nem ami a rész javát és hasznát szolgálja. (Hitler mottója: „Jogos csak az lehet, ami a német népnek jó”, csak vulgáris megfogalmazása a törvény ama fogalmának, mely mindenütt fellelhető, és amely csak addig nem érvényesül a gyakorlatban, ameddig az alkotmányokba foglalt, régibb keletű hagyományok útját állják.) A törvény olyatén felfogása, mely a jog fogalmát azonosítja azzal, ami valakinek jó – az egyénnek, a családnak, a népnek vagy a többségnek –, szükségképpen uralkodóvá válik, mihelyt a vallás abszolút és transzcendens mércéje vagy a természeti törvény hatályát veszti. És ezt a bajt az sem orvosolja, ha olyannyira kitégüli annak a fogalma, „akinek jó”, hogy felöleli az egész emberiséget. Mert nagyon is elképzeltető, és nem esik a valóságos politikai lehetőségek birodalmán kívül, hogy egy szép napon a magas fokon szervezett és gépesített emberiség abszolút demokratikusan – vagyis többségi határozattal – úgy dönt, hogy az emberiség egésze szempontjából kívánatos egy részének felszámolása. Itt, a tényszerű valóságban szembesülünk a politikai bölcsélet egy legősibb és legzavarbaejtőbb ellentmondásával, amely csak addig maradhatott rejtve, amíg szilárd volt a keresztény teológia uralma, és ez szolgált megoldással minden politikai és filozófiai problémára, de amely már jóval korábban erre a kijelentésre bírta Platón: „Minden dolgok mércéje csak egy isten lehet, nem az ember.”

[...]

[...] Az emberi jogoknak az a fogalma, mely az emberi lénynek – mint ilyennek – vélt létezésére épül, abban a pillanatban csődöt mondott, amikor azok, akik azt hirdették magukról: hisznek benne, először találták szembe magukat olyan emberekkel, akik csakugyan megfosztattak minden más minőségüktől, egyet kivéve: megmaradtak emberi lénynek. A világ egy cseppet sem tekintette szentnek az emberi lény absztrakt pőreségét. És az objektív politikai viszonyok szemszögéből nehéz megmondani, hogyan mozdíthatták volna elő a probléma megoldását azok az emberről szóló tézisek, amelyekre az emberi jogok épültek: akár az, hogy Isten őt a maga képére és hasonlatosságára teremtette (az amerikai formula szerint), akár az, hogy ő az emberiség képviselője, vagy hogy eleve magában hordja a természeti törvény szent igényeit (a francia formula szerint).

A haláltáborok túlélői, a koncentrációs és internálótáborok lakói Burke érvei nélkül is arra a belátásra jutottak, hogy a legnagyobb veszélyt az hozta rájuk, hogy ők, a szó absztrakt pőreségében, csupán csak emberi lények. Ezért nézték őket mindenütt vadembereknek, s ők azért ragaszkodtak nemzetiségükhöz, egykori állampolgárságuk utolsó maradványához, mert attól féltek, végül már vadállatszámba mennek, minthogy ez – nemzetiségük – volt az utolsó megmaradt és mások által is elismert szál, mely őket még az emberiséghez fűzte. Bizalmatlanságuk a természetes emberi jogok s előszeretetük a nemzetiség adta jogok iránt pontosan annak felismeréséből fakad, hogy a természetes jogok kijárnak még a vadaknak is. Már Burke-öt aggasztotta, hogy az „elidegeníthetetlen” természetes jog csak a „pőre vad jogait” ismerné el,⁵³ s ezzel a vadság fokára szállítaná le a civilizált nemzeteket. Mivel csak a vadaknak nincs több vesztenivalójuk a pusztá ember mivoltuknál, az emberek még inkább ragaszkodnak nemzetiségükhöz, ha elvesztették azt a jogot és védelmet, amelyet ez a nemzeti hovatartozás

adott nekik. Csak múltjuk s a vele járó, rájuk „hagyományozott örökség” látszik azt a tényt bizonyítani, hogy még a civilizált világhoz tartoznak.

Ha egy emberi lény elveszti politikai státusát, pontosan olyan helyzetbe kerül, amelyben az általános emberi jogokról szóló nyilatkozat oltalmát kínálna neki, ha jogai csakugyan veleszületettek és elidegeníthetetlenek volnának. Valójában az ellenkezője igaz. Úgy tetszik, az az ember, aki csak ember és semmi más, éppen ama tulajdonságait veszítette el, amelyek lehetővé teszik, hogy más emberek embertársukként bánjanak vele. Itt keresendő az egyik oka annak, hogy sokkal nehezebb egy bűnöző jogi személyiségét semmibe venni, azaz egy olyan emberét, aki vállalni merete a felelősséget egy tettéért, melynek következményei határozzák meg ezentúl sorsát, mint egy olyan emberét, akitől megtagadtak mindenfajta közös emberi felelősséget.

[...]

Minél fejlettebb egy társadalom, minél tökéletesebb az általa teremtett világ, minél otthonosabban érzik magukat az emberek ebben az ember alkotta civilizációban, annál visszatetszőbb a szemükben mindaz, amit nem maguk állítanak elő, hanem csak úgy titokzatosan az ölükbe hull. Az az emberi lény, aki elvesztette helyét a közösségen belül, politikai státusát kora küzdelmeiben, jogi személyiségét, mely tetteit és sorsa egy részét összetartozó egésszé tette, az csak azokat a tulajdonságait őrizheti meg, amelyek rendes körülmények között egyedül a magánélet szférájában fejeződnek ki, és minden közérdekű ügyben tulajdonságok nélküli lény, pusztá létezés marad. Ezzel a pusztá léttel, vagyis mindazzal, ami születésünkkel titokzatos módon megadatik számunkra, és magába foglalja testünk alakját, lelkünk hajlamait, méltóképpen csak az előreláthatatlan, véletlenül jött barátság vagy rokonszenv bánhat, vagy a szeretet nagy és kiszámíthatatlan kegyelme, amely azt mondatja Szent Ágostonnal: „*Volo ut sis!*” (Akarom, hogy légy), anélkül hogy valamiféle okát is adhatná e magasztos és felülmúlhatatlan kijelentésének.

A görögök óta tudjuk, hogy a magasan fejlett politikai élet mélyen gyökerező gyanút táplál e magánszféra iránt, mélységes ellenszenvvel tekint arra a zavarbaejtő csodára, mely abban a tényben rejlik, hogy mindenki olyan, amilyen – egyetlen, páratlan, változhatatlan. A pusztán adottnak ez az egész szférája, ami a civilizált társadalmakban a magánélet körébe tartozik, örökös fenyegetés a közéleti szférára, mivel a közéleti szféra az egyenlőség törvényére épül, a magánszféra ellenben az általános különbözőség és megkülönböztetés törvényére. Az egyenlőség nincs adva számunkra, ellentétben mindazzal, ami a pusztá létezés körébe tartozik, hanem az emberi szerveződés terméke, amennyiben azt az igazságosság elve irányítja. Nem születünk egyenlőnek; egyenlővé csupán egy csoport tagjaiként válunk, ha elég erős az a közös elhatározásunk, hogy kölcsönösen egyenlő jogokat biztosítunk egymásnak.

Politikai életünk azon a meggyőződésen nyugszik, hogy képesek vagyunk megfelelő szervezéssel az emberek egyenlőségét biztosítani, mert az ember a vele egyenlőkkel és csakis azokkal közösen építheti fel, változtathatja meg világát és cselekedhet benne. A pusztá adottságok sötét háttére, az a háttér, amelyet változtathatatlan és egyedi természetünk alkot, úgy tör be a politika színpadára, mint az idegen, aki a maga nagyon is szembeszökő másságával ébreszt rá bennünket az emberi tevékenység korlátaira – amelyek azonosak az emberi egyenlőség korlátéival. Magasan fejlett politikai közösségek – amilyenek például az ókori városállamok voltak, vagy amilyenek a modern nemzetállamok – azért hangsúlyozzák olyan gyakran etnikai homogenitásukat, mert azt remélik, ezáltal sikerül kiküszöbölniük annyira, amennyire csak lehetséges, azokat a természet adta, mindig jelen levő különbségeket és megkülönböztetéseket, amelyek már önmagukban is ostoba gyűlölködést, bizalmatlanságot és diszkriminációt váltanak ki, mert túlságosan élesen jelölik ki az életnek azon szféráit, amelyekben az emberek nem cselekedhetnek és amelyeket nem változtathatnak meg kedvük szerint, azaz az ember alkotta

világ korlátait. Az „idegen” egymagában ijesztő szimbóluma a másságnak mint olyannak, az egyéniségnek mint olyannak, és megmutatja, mely területeken nem képes változtatni és cselekedni az ember, amiért is erős hajlama van ezeket elpusztítani. Ha egy néger egy fehér közösségen belül csak négernek tekintenek és semmi másnak, nemcsak az egyenlő elbánáshoz való jogát veszti el, hanem a cselekvésnek azt a szabadságát is, mely jellegzetesen emberi vonás; ha bármit tesz is, azt ettől fogva olybá tekintik, mint bizonyos „néger” tulajdonságok „szükségszerű” folyományát; egy embernek nevezett állatfaj egyik egyedévé válik. Majdnem ugyanerre a sorsra jutnak azok is, akik elvesztették mindennemű megkülönböztető politikai minőségüket, s csak és kizárólag emberi lényévé váltak. És nem kétséges, hogy ha valaha valahol is teljes diadalt aratna a közélet és törvénye, az egyenlőség, ha valaha sikerülne egy társadalomnak eltörölnie vagy a minimumra redukálnia a másság sötét hátterét, az a társadalom kétségkívül megkövesedne, és mondhatni így nyerné el büntetését azért, mert megfeledkezett róla, hogy az ember csak ura a világnak, de nem teremtője.

A közös világon kívüli életre kényszerített emberek létét az a nagy veszély fenyegeti, hogy a civilizáció kellős közepén természetes adottságuk, puszta másságuk állapotába hullanak vissza. Nem rendelkeznek azzal a különbségeket kiegyenlítő óriási erővel, ami a valamifajta közösséghez tartozásból ered, és, mivel nem vehetnek többet részt a közös emberi tevékenységben, lassan valahogyan úgy tartoznak az emberi nemhez, ahogyan az állatok egy bizonyos állatfajhoz. Az emberi jogok elvesztésével járó paradox helyzet lényege az, hogy aki e jogokat elveszti, az abban a pillanatban általában vett emberi lényévé válik – akinek nincs mestersége, állampolgársága, véleménye, és nem tehet olyat, ami őt önmagával azonosítaná és jellemezné – és általában véve mássá válik, mivel nem képvisel már egyebet, mint tulajdon abszolút egyedi egyéniségét, mely azonban végképp jelentőségét veszti, hiszen nem fejezheti ki önmagát a közös világon belül, és nem is hathat erre a világra.

Az effajta emberek léte két veszélyt is hord magában: az első és a nyomban szembeszökő az, hogy egyre növekvő számuk úgy fenyegeti politikai életünket, ember alkotta világunkat, mely közös és együttes erőfeszítéseink gyümölcse, ahogy egykor a természet megzabolázatlan erői fenyegették az ember alkotta városokat és vidékeket, vagy még azoknál is ijesztőbben. Kívülről nemigen támadhat immár olyan veszedelem, mely bármely társadalmat létében fenyegetne. Az ember legyőzte a természetet, és nincsenek barbárok sem, akik lerombolással fenyegetnék azt, amit nem értenek, ahogy a tatárok fenyegették évszázadokon át Európát. Még a totalitárius államok megjelenése is civilizációnkon belüli s nem azon kívüli jelenség. A második veszély abban rejlik, hogy a mi civilizációnk, amely az egész világot átfogja és behálózza, saját kebelén belül termeli ki az új barbárokat azáltal, hogy emberek millióira kényszerít rá olyan létfeltételeket, amelyek minden ellenkező látszat ellenére a vadak létfeltételei.⁵⁴

[...]